

Od Vlastenského k Národnímu: odraz dějin v názvu našeho největšího muzea

Karel Sklenář

dějiny muzeí

From “Museum of the Country of Bohemia” to “National Museum”: Reflection of history in the name of the greatest Czech museum

During its long history since the year 1818, the National Museum in Prague has changed its name several times. Although the present name occurred already in the first plans for the museum and although it was used from time to time parallel with official names, the first official name was “Museum of the Country of Bohemia”. From 1848 to 1854, it was renamed “Bohemian Museum”. In 1854, the name “Museum of the Kingdom of Bohemia” was ordered by the government of the Hapsburg monarchy, and only after the founding of the independent republic of Czechoslovakia (1918) the present name “National Museum” was introduced. During the Nazi occupation 1939–1945 the name “Landesmuseum” was ordered. In the period 1949–1990 the name was used in a broader form “National Museum in Prague”.

Keywords: Czech Republic, Bohemia, history of museums, National Museum in Prague

Málokterá instituce může prokázat stabilitu svého názvu v průběhu delšího období své historie. Ale nemnoho je takových, které jej tolikrát a to i podstatně změnily, jako pražské Národní muzeum. Přitom u jiných jde obvykle o důsledek diskontinuity, zatímco Národní muzeum je institucí vzácně kontinuální. Dnes jsme z praktických důvodů zvyklí hovořit o ní jako o Národním muzeu už od jejího počátku v roce 1818; přitom si ale uvědomujeme, že oficiální název se vícekrát měnil, aniž by většina z nás přesně dovedla říci kdy, proč a jak. Zkusme si udělat stručný přehled odpovědí na tyto otázky jako pomůcku ke správnému užívání historických názvů muzea v textech, pro něž má tato okolnost význam, a sledujme jejich proměny v historické posloupnosti.

Vlastenské muzeum v Čechách

Nelze tu rozebírat dobový rámec, předpoklady a okolnosti vzniku Národního muzea (v této věci odkazují na své knížky o něm).¹ Z hlediska názvu je pouze třeba si připomenout, že počátek

19. století přinesl dvě formy muzeí v zásadě vlastivědného charakteru: muzea *zemská* a muzea *národní*. Odlišovala je především ideová náplň a politické okolnosti. Zjednodušeně řečeno, motivem pro založení zemského muzea bylo regionální, zemské vlastenectví, cit dědění u vyšších stavů a inteligence už z minulých staletí a kombinující často politickou potřebu oslavit dějiny a kulturu dané historické země (často kvůli podpoře jejich historických práv) s osvícenským zájmem o poznání a využití přírodních zdrojů i o šíření vzdělanosti mezi lidem této země. Tento typ vyhovoval i vládcům respektive státům střední Evropy a proto se tu rychle šířil, zatímco typ národní, souvisící s počátky národních hnutí a tedy nikoli neutrální jako muzeum zemské, nýbrž ideologicky a případně i politicky angažovaný (nezapomínejme, že velká muzea této doby v obou formách plnila především funkci kulturních a vědeckých center pro danou oblast), v politických podmínkách habsburské říše či německých států vítán nebyl.

Z politických důvodů pramenila i určitá konfuze obou názvů, když některá vznikající zemská muzea byla nazvána „ná-

¹ SKLENÁŘ, Karel. *Obraz vlasti. Příběh Národního muzea*. Praha: Paseka 2001. SKLENÁŘ, Karel. *Společnost Národního muzea v dějinách i v současnosti*. Praha: Společnost Národního muzea – ARSCI 2007.

rodními“. Tak například roku 1811 založené štýrské zemské muzeum ve Štýrském Hradci, zvané Joanneum (jež posloužilo za vzor při zakládání muzea pražského) mělo ve stanovách název „National-Musaeum“, jímž byl míněn „zemský národ“ štýrský jako účelová umělá konstrukce. Přitom vlastivědně-osvěcenský obsah – dokumentace přírodního i historického obrazu země, využitého k poučení a podpoře průmyslu, řemesel i rolnictví – byl u obou forem v zásadě týž, záleželo jen na tom, zda bude postaven do služby vlastenectví teritoriálního (spojitelného se správními jednotkami států) nebo etnicko-jazykového (těmto státům nebezpečného).

To byla i podstata sporů kolem vzniku pražského muzea, jehož dnešní název implikuje domněnku, že šlo od počátku o muzeum národní, ve skutečnosti ale to byla jen jedna, a jak se ukázalo v zápase o novou instituci, v dané chvíli slabší alternativa. Iniciativu měla od počátku skupina urozených a zámožných zemských vlastenců, motivovaných vědami, osvětou a hospodářským prospěchem země (Českého království) a v nejlepším případě blahosklonných vůči ještě nezralým snahám skupiny neurozených a nezáměrných národních vlastenců, lépe řečeno národovců, kteří sledovali povznesení národního jazyka, a tím i etnického českého národa samého.

Společenský a majetkový rozdíl obou skupin vlastně už předem určil výsledek zápasu nejen o charakter, ale také o název budoucího muzea. Národovecký tábor jungmannovců mluvil samozřejmě o „národním“ či přímo „Národním“ muzeu (v oficiálnější německé verzi projektu z roku 1818 „National-Museum der Čechen“). Zajímavější je, že týž název – ovšem nepochybně ve smyslu zemského národa podle štýrského vzoru, v našem případě dvojazyčného – užívala i aristokratická skupina, počínaje „prvním hybatelem“, *Aforismy k návrhu plánu národního muzea pro Čechy* (eines National-Museums für Böhmen) hraběte Františka Josefa Klebelsberga z jara 1818.

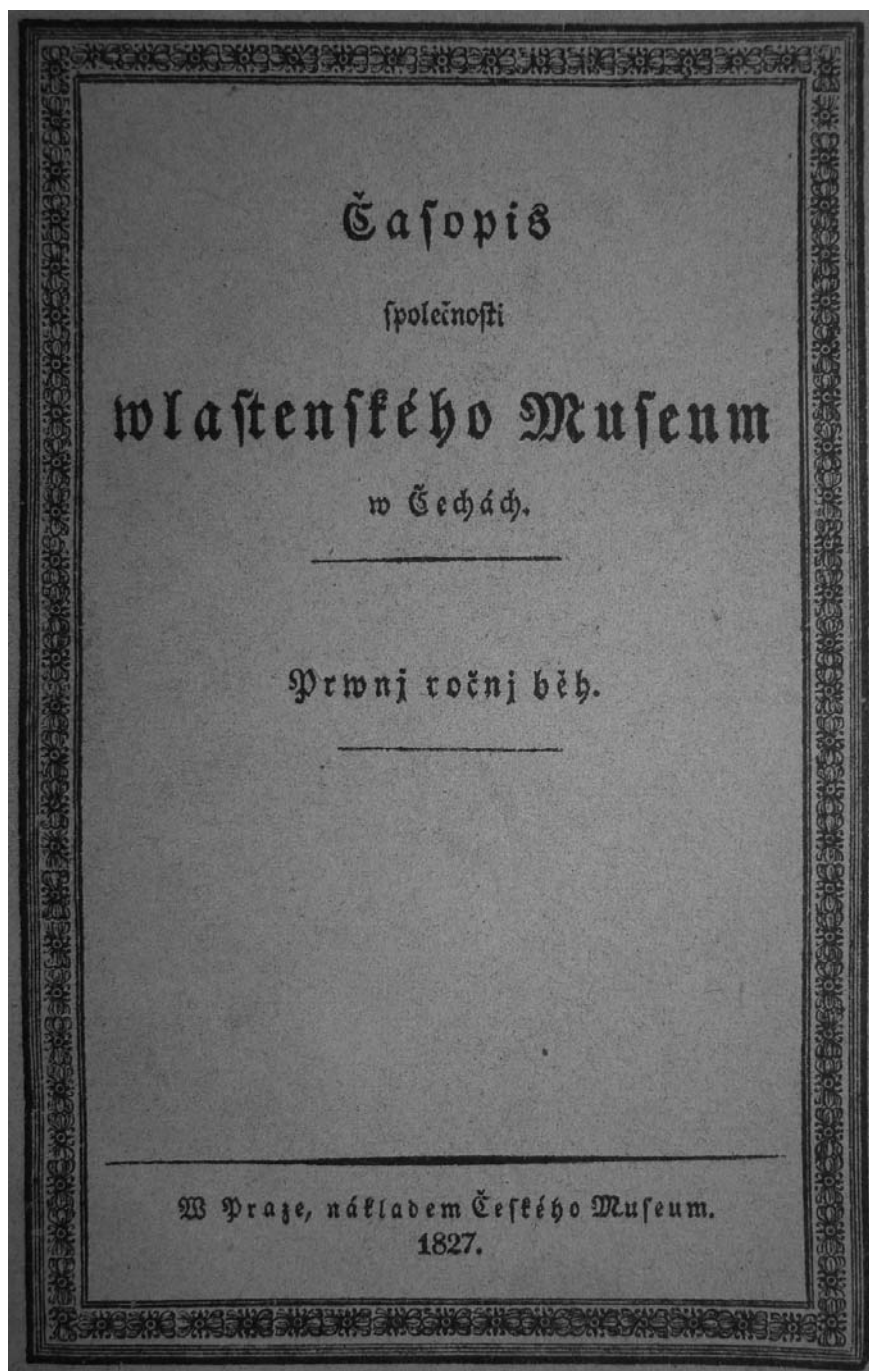
Tady ještě je „národní“ míněno spíše jako charakteristika než název, ale navrhovatelé si téměř okamžitě uvědomili dvojsměčnost takového názvu, pod nímž si oni představovali jen vědu, umění a řemeslo, kdežto ti druzí především podporu rozvoje české řeči a literatury, a který proto rozhodně nemohl čekat příznivé přijetí u vídeňských schvalovacích orgánů, císařem počínaje.

Proto, ačkoli ještě koncept „zakládacího“ svolání hraběte Kašpara Šternberka z 15. dubna 1818 užívá spojení „National-Museum“, jeho tištěný text užívá již nový název – *Vaterländisches Museum*, v české verzi *Vlastenské museum*. Jungmann sice v českém překladu svolání hovořil dále o „českém národním muzeu“, ale docílil tím jedině dočasnou iluzi o muzeu mezi národovci. V další praxi se pak objevil název o něco rozvinutější: *Vaterländisches Museum in Böhmen – Vlastenské museum v Čechách*. Tento název se stal oficiálním zejména po císařském schválení stanov, jímž do právní existence v roce 1822 vstoupila *Společnost Vlastenského museum v Čechách*.

Tady je třeba upozornit na podstatnou chybu, která se už více než sto let táhne jako příslovečná červená nit snad všemi zpracováními dějin muzea a ovšem i populárnějšími texty o něm: *Vlastenecké muzeum*. Správnou verzi v literatuře prakticky nenajdeme. Souvisí to nejspíše s přesvědčením, že „vlastenské“ znamená totéž co „vlastenecké“ a že je to jen archaičtější forma téhož. To je ale zásadní omyl.

Dobová čeština znala oba tvary a rozlišovala mezi nimi. Pojem „vlastenecký“ je odvozen od slova „vlastenec“, což původně znamenalo uvědomělého a spíše aktivního milovníka vlasti. Tomu odpovídalo v němčině slovo Patriot, pak vlastenecký = patriotisch: tato dvojice se uplatnila například u Společnosti vlasteneckých přátel umění či Vlastenecko-hospodářské společnosti.

Zato ale německý výraz „vaterländisch“ se překládal formou „vlastenský“ a neoznačoval osoby, nýbrž věci a pojmy

vztahující se nějakým způsobem ze své podstaty k vlasti (moderněji by znělo spojení vaterlandskundlich – vlastivědný). Příkladů najdeme v dobovém tisku dostatek: „vlastenské přírodniny“ v muzeu, „lásku vlastenskou“ císaře Františka I., „dávnověkost vlastenskou“, „lva vlastenského“ v českém znaku, „bohy vlastenské“ u pohanských Čechů, „vlastenské háje“ u Karla Hynka Máchy. Takové muzeum pak nebylo míněno jako vlastenecké, nýbrž jako muzeum vlasti. Snad není potřeba dále dokazovat, že v první podobě názvu nebylo muzeum *vlastenecké*, ale *vlastenské*, a bylo by dobře, kdyby si alespoň autoři s muzeem spojení této skutečnosti povšimli.

České museum

První oficiální název byl nadále užíván v interních i externích dokumentech, převážně ovšem v němčině, pro veřejnost ale oboujazyčně, například v *Předpisech o návštěvě a používání sbírek Vlastenského muzea v Čechách*. Společnost, jež byla majitelkou a provozovatelkou muzea, od roku 1823 vydávala německy i česky jednatelské zprávy o činnosti pod názvem *Verhandlungen der Gesellschaft des vaterländischen Museums in Böhmen* / *Jednání Společnosti Vlastenského Muzeum v Čechách* (v nejstarší době se mohlo objevit i psaní „muzeum“ což ale s konsolidací pravopisu ustoupilo klasickému tvaru se s), od roku 1827 pak český *Časopis společnosti vlastenského Muzeum v Čechách* a německý *Monatschrift der Gesellschaft des vaterländischen Museums in Böhmen*.

Není zřejmé, co po čase způsobilo určitý obrat v této zvyklosti (mohl to být rostoucí vliv Františka Palackého na bratrance Šternberky, hrabata Kašpara Šternberka a Františka Josefa Šternberka-Manderscheida, i další členy správního výboru nebo přípravná jednání pro zřízení Matice české při muzeu), ale kolem roku 1830 se neoficiálně ujímá změna, jež mohla být chápána jako podstatný významový posun – od „v Čechách“ k „český“.

Je pravda, že tato alternativa se objevila už dříve: vstupenky z roku otevření muzea na Hradčanech (1824), podepsované jednatelem Maxmiliánem Millauerem nebo přímo prezidentem Společnosti hrabětem Kašparem Šternberkem, mají text německý, ale nejvýraznější je pouze české označení *Czeske Muzeum*. (Konec konců tento název navazoval na zapomenutého předchůdce, *České museum* hraběte Františka Josefa Kinského, jednu z prvních institucí v Čechách hodnou označení „muzeum“, otevřenou v pražském Klementinu roku 1775; tady ovšem bylo „české“ míněno beze vsí pochybnosti zemskovlastenecky).

Pak ale roku 1830 začal místo výše uvedeného německého časopisu vycházet

nový titul, nazvaný už *Jahrbücher des böhmischen Museums für Natur- und Länderkunde, Geschichte, Kunst und Literatur*.

Vydávání českého „Musejníku“, redigovaného Františkem Palackým, se v roce 1832 ujala právě zřízená Maticе Česká, název se však už rok předtím změnil na *Časopis českého Museum*.

Známou kapitolou z dějin muzea jsou memoranda sepisovaná Františkem Palackým, od roku 1841 jednatelem Společnosti. V nich František Palacký užívá zprvu označení „*böhmisches Museum*“ (1839, 1840), po nástupu do funkce ale „*vaterländisches Museum (in Böhmen)*“ (1841); rovněž publikaci jednatele zprávy nazval *Das vaterländische Museum in Böhmen im Jahre 1842*. Je tedy zřejmé, že zhruba od roku 1830 začíná *České museum* přicházet do alternativního užívání, ačkoli původní název úředně stále trvá – až do revolučního roku 1848, kdy dozrál čas a podmínky k prosazení změny: v nových stanovách, předložených v únoru a úředně potvrzených 7. prosince 1848, bylo zakotveno i nové úřední jméno *Společnost českého Museum*.

Museum království Českého

Revoluční doba netrvala dlouho a stejně tak ani její vymoženosti. Na „české museum“, které odolávalo normalizaci až do roku 1852, kdy František Palacký a další osobnosti spojené s „pražským jarem“ 1848 byly z vedení muzea odstraněny, měla vídeňská vláda a pražská policie obzvláště spadeno. Právě na takové mířil nový spolkový zákon z března 1852, podle něhož bylo třeba předložit stanovy spolků do Vídně k novému schválení a nekonečnými průtahy jejich činnost blokovat. Společnost tedy fungovala jen na základě prozatímního císařského povolení a teprve v srpnu 1854 jí byly stanovy (poprvé) vráceny k přepracování v normalizačním duchu; kromě jiného nařizovalo ministerstvo vnitra užívat nový, neutrálně teritoriální název *Museum království Českého* (podle dnešního pravopisu Muzeum Království Českého), a místo *český* uvádět ve stano-

vách všude *vlastenecký* (zemskovlastenecký, tj. loajální k vlasti jako součásti rakouské monarchie).

Peripetie kolem schvalování stanov trvaly sice až do konce bachovského režimu, ale nový název musel být užíván okamžitě. Přejmenování na *Časopis Musea království Českého* se objevilo už v průběhu ročníku 1854 a samozřejmě i veškerá agenda přešla na nový název, který po dlouhodobé konsolidaci mocnářství vydržel mnohem déle než názvy předchozí. Objevil se i na průčelí nové budovy muzea – v latinské podobě „*Museum regni Bohemiae*“ (aby se předešlo sporům o použití a prioritu některého z obou zemských jazyků). Byl přijímán bez problémů, protože původní potřeba obhajoby české řeči a literatury byla už dávno jinak zajištěna a politické ambice národních elit směřovaly především právě k obhajobě historických práv království Českého. Aby se nazírání na tuto otázku změnilo, musela přijít nová revoluce.

Národní museum

Tady je třeba znovu připomenout, že název Národní museum se objevil hned v prvních projektech nové instituce v roce 1818 a latentně, paralelně ještě dlouho přežíval nejen v ústech a perech národovecké opozice, ale i v muzeu samém.

Nejenže Václav Hanka, jeden z první dvojice odborných zaměstnanců muzea, chystal už v roce 1819 vydávání časopisu s názvem *Letopisové Českého Národního Muzeum* (Václav Hanka měl ovšem blíže k jungmannovcům než k vedení muzea), ale v roce 1823 Josef Dobrovský použil toto označení v návrhu programu muzejní knihovny a vedení muzea vydalo návod pro své externí spolupracovníky, v němž svůj oficiální německý název překládá pro českou verzi jako *Národní Museum v Čechách* a v dodatcích k tomuto textu o rok později mluví Kašpar hrabě ze Sternberka o muzeu „skutečně národním“ („*eigenthümlich national*“). Odchylnka od úředního jména se nevyhnula ani publikacím autorsky vycházejí-

cím z vedení muzea: v názvech článků používá už roku 1818 jednatel muzea Maxmilián Millauer názvu *Nationalmuseum des Königreiches Böhmen*, Kašpar hrabě ze Šternberka 1823 *National-Museum* atd. Nutno ovšem mít na paměti, že oba jmenování tím mínili „národ zemský“, jistě ne etnikum českého jazyka. (Zajímavé je, že ačkoli pražské muzeum bylo už v počátečním vítězném projektu koncipováno jako zemské a během celého vývoje tuto funkci zastávalo, nebylo nikdy – s výjimkou období Protektorátu 1939-45 – jako zemské muzeum oficiálně označeno, pokud tedy nechápeme v tomto smyslu pojem „vlastenský“, jehož povaha je ale regionální, nikoli teritoriální; neoficiálně se objevoval tento název od druhé poloviny 19. století a zejména pak ve 30. letech po převzetí muzea do správy zemského úřadu).

Tato určitá dvojkolejnost se už před rokem 1830 uvnitř muzea vytratila. Ale ve veřejnosti přetrvávala dále i v tom, že přejmenování muzea na České bylo většinou veřejnosti chápáno v etnickém smyslu; připomeňme, že satirická báseň Karla Havlíčka Borovského o valném shromáždění Společnosti nesla název *První jenerální schůzka Českého národního Museum L. P. 1847*. Potom ale, jak už řečeno, byla obecně přijata atribuce Království českému a paralelně se objevil nanejvýš neoficiální přídomek „zemské“ (zemský sněm a jeho orgány ovšem jen přispívaly na jeho financování a země byla majitelkou budovy).

Situaci změnila první světová válka a s ní spojená určitá perzekuce, která se nevyhnula ani muzeu, nehledě na stále horší ekonomické podmínky. Nevyhnulo se mu ani nadšení pro svobodný stát, k němuž se muzeum hned počátkem listopadu 1918 slavnostně přihlásilo. Jestliže za Rakouska se Společnost bránila tzv. pozemštění muzea, protože by to znamenalo dvojjazyčnost a vlivný podíl německých úředníků ve správě, nyní hned k 1. lednu 1919 převzal zemský výbor zaměstnance muzea do svého stavu a zajistil si podíl na řízení Společnosti. Důsledkem byla i změna názvu,

kteřá ale pod vlivem obecné atmosféry neodrážela vztah k zemským úřadům, nýbrž znamenala návrat ke kořenům: od roku **1919** je zaveden název **Národní museum**.

Na tom nic nezměnilo ani převzetí muzea do správy země České na podzim 1934, čímž Společnost Národního muzea ztratila výhradní vliv na řízení muzea. Teprve další radikální zvrat poměrů se v názvu instituce zákonitě odrazil.

Zemské museum / Landesmuseum

Hned 15. března 1939 vstoupila nacistická vojenská bota nejen do Prahy, ale i přímo do muzea, jehož název byl shledán politicky nevhodným a změněn na **Zemské museum**; protože se brzy muselo úřadovat dvojjazyčně a pak už jen německy i v interní agendě, uplatňoval se stále více německý název **Landesmuseum**. Zemský výbor byl ostatně zrušen a muzeum bylo podřízeno okupačním úřadům. Naštěstí tento stav netrval prognostikovaných tisíc let a s osvobozením přišel i návrat starého jména.

Národní museum / muzeum (v Praze)

Neznamenalo to ovšem, že by další osudy toho jména byly fádny. Návrat k názvu **Národní museum** v květnu 1945 byl samozřejmostí a nic na něm nechtělo měnit ani postátnění muzea v roce 1949, tedy převzetí ústavu s budovami, personálem i sbírkami do majetku státu a jeho zařazení mezi „národní“ instituce řízené přímo příslušným ministerstvem. Protože ale v majetku státu a na území republiky bylo nyní (na rozdíl od předválečné doby) ještě další národní muzeum, Slovenské v (Turčianském Sv.) Martině, dostalo pražské do názvu přívěsek: **Národní museum v Praze**. Pak následovala kosmetická úprava, když podle nových pravidel pravopisu, vycházejících vstříc především nové byrokratické „elitě“ absolventů základní školy a zavádějící ve skutečných i domnělých případech vyslovování s jako z v cizích

slovesch také psaní z, zaměnila i v názvu této instituce **museum** za **muzeum** (1961); to se samozřejmě týkalo i jejích publikací, přičemž Časopis kupodivu mohl zůstat jen „*Národního muzea*“, kdežto sborníky všech tří řad byly a už zůstaly „*Národního muzea v Praze*“.

Konečně poslední přívěsek přibyl v roce **1968**, kdy strana a vláda vyznamenaly muzeum k jeho 150. výročí, jinak dosti podivně oslavenému, obligátním udělením řádu (když každá řádná instituce měla už svůj řád), v tomto případě Řádu republiky. Oficiální název pak zněl „**Národní muzeum v Praze, nositel Řádu republiky**“, ale nemusel se uvádět ve všech případech v plném rozsahu a od roku **1990** se samozřejmě užívat přestal i s předchozím přívěskem, takže od té doby má název zase původní prostou

podobu **Národní muzeum**. Snad to tak vydrží i v dnešní době, kdy novodobá byrokracie vnucuje muzeím neméně zbytečný přívěsek úředního názvu „...*, příspěvková organizace*“, jako by někoho jiného než úřady tato skutečnost zajímala. Doufejme, že k tomu nebude donuceno i Národní muzeum – kdyby se to pak muselo latinsky dotesat na průčelí, bylo by to poněkud kuriózní.

Literatura

SKLENÁŘ, Karel. *Obraz vlasti. Příběh Národního muzea*. Praha: Paseka 2001.

SKLENÁŘ, Karel. *Společnost Národního muzea v dějinách i v současnosti*. Praha: Společnost Národního muzea – ARSCI 2007.